

Omaisuuuden salaaminen toimitusosituksessa

Aviovarallisuus- ja jäämistöoikeus OTMU 1004-3009

ON-Tutkielma

Laatija(t):

Sofia Viitala

2.5.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-Tutkielma

Oppiaine: Aviovarallisuus- ja jäämistöoikeus

Tekijä(t): Sofia Viitala

Otsikko: Omaisuuden salaaminen toimitusosituksessa

Ohjaaja(t): prof. Tuulikki Mikkola

Sivumäärä: 20 sivua

Päivämäärä: 2.5.2024

Tämä tutkielma käsittelee osapuolten keinoja suojautua omaisuuden salaamiselta pesänjakajan johdolla suoritetun toimitusosituksen osalta varsinkin silloin, kun ositus on ajallisesti jo toimitettu. Tarkastelen sekä siviili-, että rikosoikeuden tarjoamia suojakeinoja. Pysin myös tunnistamaan ositusta koskevasta säädöspohjasta niitä seikkoja, jotka altistavat osituksen toimittamisen omaisuuden salaamiselle.

Lähestyn aihetta tarkastelemalla osituksen eri vaiheita ja toimitusosituksen erityispiirteitä. Teen myös katsauksen siitä, mikä puolisoitten omaisuus on avio-oikeuden alasta ja mikä ei. Avioliitto-oikeudessamme on useampia määräyksiä, joiden perusteella omaisuus on avio-oikeudesta vapaata. Tällaisia ovat esimerkiksi henkilökohtaiset tai luovuttamattomat oikeudet ja sellainen omaisuus, jonka toinen on ansainnut tai saanut perintönä, lahjana taikka testamentin perusteella avioeron tultua vireille. Jotta voidaan arvioida omaisuuden salaamista, tulee olla käsitys siitä, mikä on sen omaisuuden piiri, joka puolison tulisi osituksen toimittamista varten ilmoittaa.

Aiheen keskiössä on puolisoitten varallisuuden selvittäminen. Tutkielman keskeinen johtopäätös on, että puolisoilla, pesänjakajalla tai AL 60 §:n mukaisella uskotulla miehellä ei ole tarvittavia tiedonsaantioikeuksia osituksen perustavista tiedoista. Tiedonsaantioikeuksien puuttuminen antaa tosiasiallisen mahdollisuuden omaisuuden salaamiseen. Omaisuuden salaaminen ja ilmoittamatta jättäminen luetteloon voi tulla rangaistavaksi petoksena. Esitutinnan käynnistäminen on ainoa keino, jolla voidaan varmistua osituksen perustaksi ilmoitettujen tietojen oikeellisuudesta.

Avainsanat: toimitusositus, pesänjakaja, petos, omaisuuden salaaminen, varojen ilmoitusvelvollisuus

Sisällysluettelo

Lähteet	IV
Lyhenteet	VI
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen tausta.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset, aiheen rajaus ja tutkimusmenetelmä	1
2 Yleistä	3
2.1 Osituksesta.....	3
2.2 Osituksen toimittamisesta.....	4
2.2.1 Laskennallinen vaihe	4
2.2.2 Reaalinen vaihe	4
2.3 Toimitusositus.....	5
2.3.1 Pesänjakajan tehtävät ja toimivalta	5
2.4 Mikä on ositettavaa omaisuutta?	7
2.4.1 Henkilökohtaiset ja luovuttamattomat oikeudet	7
2.4.2 Omaisuuden tuotto ja surrogaattiperiaate	8
3 Puolisoiden varallisuuden selvittäminen	10
3.1 Osituksen osapuolten tiedonsaantioikeus.....	10
3.2 Omaisuuden luettelointi	10
3.3 Omaisuuden arvostaminen	12
3.3.1 Arvonmääritysajankohta	13
3.3.2 Arvonmääritysperuste.....	13
4 Toimitetun osituksen riitauttaminen	15
4.1 Yleistä	15
4.2 Moitekanne aineellisella perusteella.....	15
4.3 Osituksen täydentäminen.....	16
5 Rikosoikeudelliset suojakeinot	17
6 Johtopäätökset	19

Lähteet

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis ja Helin, Markku: Suomen avioliitto-oikeus. 3. uudistettu painos.

Lakimiesliiton kustannus 1992.

Frände, Dan – Hyttinen, Tatu – Kallio, Heikki – Korkka-Knuts, Heli – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka ja Wahlberg, Markus:

Keskeiset rikokset. 5. uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2023.

Gottberg, Eva: Aviopuolisoiden välisen taloudellisen suhteen sääntelystä. Teoksessa Sopimus, vastuu, velvoite. Juhlajulkaisu Ari Saarnilehto 1947–21/11–2007.

Toimittanut Tuomisto, Jarmo. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisiä

oikeustieteen julkaisuja 17 2011.

Kangas, Urpo: Perhevarallisuus-oikeus. 3. uudistettu painos. Alma Talent 2018.

KKO:n ratkaisut kommentein 1998–2022. Toimittanut Timonen, Pekka. Alma Talent.

Konstari, Timo ja Kalima, Kai: Pankkisalaisuus, viranomaiset ja tietosuojaja.

Suomalaiset oikeusjulkaisut SOJ Oy 2002.

Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari –

Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent 2022.

Lohi, Tapani: Aviovarallisuus-oikeus. 2. uudistettu painos. Alma Talent 2023.

Mikkola, Tuulikki: Varallisuus, parisuhteet ja sopimukset. Alma Talent 2021.

Oikeusministeriön työryhmämietintö, 2004:6 Perintökaaren uudistamistarpeet.

Välimäki, Pertti: Olennaista on osata ositusta. Rovaniemen hovioikeuspiirin

laatukoulutus Oulussa 4.-5.10.2004. Rovaniemen hovioikeuden

laatuhankkeen raportti VI s. 141–171. Gummerus Kirjapaino OY 2005.

Toimittanut käräjätuomari ja laatukoordinaattori Savela, Antti.

Välimäki, Pertti: Pesänjakaja. Alma Talent 2021.

Välimäki, Pertti: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa. Defensor Legis 1/2003 s. 27–37.

Virallislähteet

HE 39/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi luottolaitostoiminnasta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

HE 66/1988 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi

Oikeustapaukset

KKO 2020:54

KKO 2003:47

KKO 2001:56

KKO 1996:143

KKO 1994:6

KKO 1991:124

KKO 1980 II 53

KKO 1960 II 64

Vaasan hovioikeus 24.4.2019, R 18/491

Muut lähteet

Pankkialaisuusohjeet 2021. Finanssiala ry.

[<https://www.finanssiala.fi/julkaisut/pankkialaisuusohjeet-2021/>] 26.4.2024

Lyhenteet

AL	Avioliittolaki (234/1929)
Arvo-osuuslaki	Laki arvo-osuustileistä (827/1991)
HolhTL	Laki holhoustoimesta (442/1999)
OikTL	Laki varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista (228/1929)
OK	Oikeudenkäymiskaari (768/2002)
PK	Perintökaari (40/1965)
RL	Rikoslaki (39/1889)
Verotustietolaki	Laki verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta (1346/1999)

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Aviovarallisuusjärjestelmämme keskeisimpiä käsitteitä on avio-oikeus. Kun järjestelmä perustuu puolisojen omistuksen erillisyydelle, on avio-oikeus otettu keinoksi lieventää tätä jyrkkää lähestymistapaa. Kun avioliitto purkautuu, on puolisoilla oikeus vaatia varallisuuden tasaamista. Tasaaminen tapahtuu puolittamalla puolisojen yhteenlaskettu omaisuuden säästö.¹ Kumpikin puoliso saa siten osituksessa puolet avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästöstä. Kun puolittamisperiaate koskee omaisuuden säästöä, on osituksen lopputulos altis vaikutukselle.

Avioliittolakiin sisältyvä niin kutsuttu vastikesäännöstö suojaa puolisoa toisen puolison toimilta, jotka pyrkivät tämän omaisuuden vähenemiseen ennen ositusperusteen syntymistä. Jos taas omaisuuden hävittäminen on tapahtunut ositusperusteen syntymisen jälkeen, mutta ennen osituksen toimittamista, on oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa omaksuttu restitutioperiaate. Periaatteen mukaan hävitetty omaisuus otetaan huomioon osituksessa siten, että se edelleen kuuluisi pesään. Kun *tiedossa olevaa omaisuutta* saatetaan osituksen ulottumattomiin, voidaan tilanne mahdollisesti korjata vastikesäännöstön ja restitutioperiaatteen avulla. Osituksissa on kuitenkin törmätty yhä useammin uuteen ongelmaan: *omaisuuden salaamiseen*. Omaisuuden salaaminen aiheuttaa erilaisen ongelman, kun osituksessa ei ole selvyyttä, mitä puoliset omistavat.²

1.2 Tutkimuskysymykset, aiheen rajaus ja tutkimusmenetelmä

Tarkastelun kohteena ovat ainoastaan avioero-ositukset, jotka toimitetaan pesänjakajan johdolla eli toimitusositukset. Ulkopuolelle rajautuvat siis jäämistöositukset, asumusero-ositukset ja sopimusositukset. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät niin ikään omaisuuden salaamisen vaikutukset kolmansiihin eli lähinnä puolisojen velkoihin. Puolison tasinkosaatavaa suojaavasta normipohjasta tutkielman ulkopuolelle rajautuvat avioliittolain (AL, 234/1929) 93–95 §:n vastikesäännöstö ja 40 a §:n mukainen lahjan peräyttäminen. Näiden suojakeinojen rajaus on tehty sillä perusteella, että pyrin tarkastelemaan puolison käytettävissä olevia oikeussuojakeinoja nimenomaan niissä tilanteissa, joissa osituksessa ei ole ollut tietoa

¹ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 102.

² Gottberg: Aviopuolisojen välisen taloudellisen suhteen sääntelystä s. 48.

kaikesta puolisojen omaisuudesta, ja ositus on jo toimitettu. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: (1) Mitä oikeussuojakeinoja puolisoilla on käytettävissään omaisuuden salaamistapauksissa? ja (2) Mitkä seikat ositustoimituksessa altistavat osituksen omaisuuden salaamiselle?

Tutkimusmetodini on lainopillinen. Lainopin tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus.³ Tutkin voimassa olevien oikeusnormien sisältöä ja pyrin selvittämään, minkälaisia oikeussuojaa ne tarjoavat osituksen osapuolille omaisuuden salaamistilanteissa. Puolison tasinkosaatavan turvana on säännöksiä niin rikosoikeudessa kuin siviilioikeudenkin puolella. Näin ollen tutkielmaan on otettu näkökulma, joka ylittää perinteisen oikeudenalajaottelun. Lisäksi pyrin tunnistamaan osituksen eri vaiheita koskevasta säädöspohjasta ja käytännöstä niitä seikkoja, jotka altistavat osituksen toimittamisen omaisuuden salaamiselle.

³ Hirvonen: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan s. 21.

2 Yleistä

2.1 Osituksesta

Ositus on menettely, jossa puolisoitten omaisuus jaetaan ja avio-oikeus toteutetaan.⁴ Jos puolisoilla ei ole avio-oikeutta toistensa omaisuuteen, suoritetaan osituksen sijaan omaisuuden erottelu.⁵ Ositus on toimitettava, kun avioeroa tai avioliiton kumoamista koskeva asia on vireillä tai kun avioliitto on purkautunut, jos puoliso tai kuolleen puolison perillinen sitä vaatii. (AL 85 §) Avioliittolain 85 §:stä käy ilmi, että ositus voidaan toimittaa, kun on olemassa ositusperuste. Ositusperusteita on olemassa kolme.⁶ Ositus voidaan ensinnäkin toimittaa, kun avioeroa koskeva asia on tullut vireille. Tällöin kyseessä on avioero-ositus. Ositus voidaan myös toimittaa, kun puoliso kuolee, jolloin kyseessä on jäämistöositus. Ositus voidaan aloittaa ja saattaa loppuun asti ennen kuin puoliset tuomitaan avioeroon. Lisäksi, mikäli puoliset on tuomittu asumuseroon vieraassa valtiossa, ja heidän varallisuussuhteisiinsa sovelletaan Suomen lakia, voidaan ositus toimittaa asumuseron perusteella. (AL 136 §) Avioliittolain 136 §:n mukainen asumuseron perusteella toimitettava ositus on käytännössä hyvin harvinainen.⁷

Kuten edellä on todettu, on osituksen yksi tärkeä tehtävä avio-oikeuden toteuttaminen. Osituksen tarkoituksena on tältä osin tasata puolisoitten omaisuus siten, kuin avioliittolaissa säädetään. Puolisoilla on avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Sen nojalla eloonjäänyt puoliso ja kuolleen puolison perilliset taikka kumpikin puoliso saavat osituksessa puolet puolisoitten omaisuuden säästöstä. (AL 35.1 §) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että varakkaampi osapuoli luovuttaa toiselle osapuolelle tasinkoa siten, että molempien osituksen jälkeinen omaisuus on yhtä suuri. Lähtökohtaisesti avio-oikeudesta vapaata on sellainen omaisuus, jonka puoliso on ansainnut taikka saanut perintönä, lahjana tai testamentin nojalla avioliiton purkaututtua toisen puolison kuoleman vuoksi tai, kun avioeroa tai avioliiton kumoamista koskeva asia on tullut vireille. (AL 90 § 484/2023)

⁴ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 397

⁵ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 184

⁶ Tutkielmassa tarkastellaan omaisuuden salaamista ainoastaan avioero-osituksessa. Jäämistöositus ja asumusero-ositus on rajattu tutkielman ulkopuolelle.

⁷ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 185

2.2 Osituksen toimittamisesta

2.2.1 Laskennallinen vaihe

Ositusmenettely on usein erityisesti oikeuskirjallisuudessa jaettu laskennalliseen vaiheeseen ja reaaliseen vaiheeseen. Laskennallisessa vaiheessa määritetään se euromääräinen osuus, joka kummallekin osituksen osapuolelle kuuluu. Reaalisessa vaiheessa taas yksilöidään se omaisuus, jolla katetaan ja toteutetaan avio-oikeus.⁸ Laskennalliseen vaiheeseen kuuluu omaisuuden luettelointi, velkojen kattaminen, vastikkeet ja päältäpäin erottaminen. Näiden tietojen pohjalta laaditaan osituslaskelma ja todetaan avio-osan määrä.⁹

Kun ajatellaan osituksen toimittamista omaisuuden salaamisen yhteydessä, on laskennallinen vaihe hyvin merkityksellinen. Kuten edellä on todettu, laskennallisessa vaiheessa määritellään avio-osien suuruudet, ja reaalisessa vaiheessa nämä avio-osat konkretisoidaan laskennallisen vaiheen osituslaskelman pohjalta. Avioero-ositukseen kun usein saattaa liittyä kiistoja, voiko osapuolten omaisuudesta antamien tietojen todenmukaisuuteen luottaa?¹⁰ Jos osituksen laskennallisessa vaiheessa saadaan virheellisiä tietoja osituslaskelman pohjaksi, voivat avio-osat vääristyä.

2.2.2 Reaalinen vaihe

Kun osituslaskelma on tehty, ja saatu selville puolisojen omaisuuden säästöt, voidaan todeta varakkaamman puolison maksettavaksi tulevan tasingon määrä. Reaalisen vaiheen tärkein tehtävä on yksilöidä omaisuus, joka maksetaan tasinkona toiselle osapuolelle, sekä siirtää se tasinkoon oikeutetulle.¹¹ Tasingon yksilöimisen ja siirtämisen lisäksi reaaliseen vaiheeseen voidaan katsoa kuuluvan myös muita varallisuusjärjestelyjä, kuten yhteisomistussuhteen purkaminen (AL 85.3 §)¹² tai hyvityserien toteaminen ja yksilöiminen (AL 101 ja 102§).¹³

Katsotaan vielä myös reaalista vaihetta omaisuuden salaamisen näkökulmasta. Avioliittolain 103.1 §:n mukaan tasinkovelvollinen saa itse päättää, mitä omaisuutta hän haluaa luovuttaa

⁸ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 403. Osituksen vaiheet on ensimmäisenä esittänyt Aarnio teoksessa Perintöoikeus vuonna 1974.

⁹ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s.404–405.

¹⁰ Osituksen osapuolten tiedonsaantioikeudesta lisää jäljempänä luvussa 3.3.

¹¹ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 405.

¹² AL 85.3 §:n mukaan, jos puolisoilla on yhteistä omaisuutta, voi kumpi tahansa vaatia yhteisomistuksen purkamista osituksen yhteydessä.

¹³ AL 101 ja 102 §:n nojalla voi syntyä oikeus hyvitykseen esimerkiksi toisen osapuolen ottaessa yhteisen velan vastattavakseen tai erääntyneen elatusavun perusteella.

tasingon kattamiseksi. Lisäksi tasinko on aina mahdollista suorittaa rahana. Jos osituslaskelmassa on tehty jokin virhe omaisuuden arvostamisessa,¹⁴ voi tasinkovelvollinen tämän huomattaessa saada itselleen taloudellista hyötyä, jos hän valitsee tämän virheellisesti arvostetun omaisuuden luovutettavaksi tasinkona. Omaisuuden salaamisen ja petoksen tunnusmerkistön yhteydessä voitaisiin mahdollisesti katsoa olevan kyse pesänjakajan erehdyksen hyväksi käyttämisestä. Taloudellinen vahinko taas kohdistuisi osituksen toiseen osapuoleen.

2.3 Toimitusositus

Kun ositusperuste on syntynyt, on molemmilla osapuolilla oikeus hakea pesänjakajaa osituksen toimittamista varten. Hakemuksen sisältöä koskien laissa ei ole yksityiskohtaisia säännöksiä, mutta siinä on tuotava esille ositusperusteen olemassaolo sekä osituksen osapuolet. Tämän lisäksi hakemus sisältää usein käytännössä ehdotuksen pesänjakajaksi määrättävästä henkilöstä.¹⁵ Kun tuomioistuin saa hakemuksen käsiteltäväkseen, on sen varattava toiselle osapuolelle mahdollisuus tulla kuulluksi ennen asian ratkaisemista. Pesänjakajan määräämiseen sovelletaan oikeudenkäymiskaaren (OK, 768/2002) 8 luvun säännöksiä hakemusasioiden käsittelystä.

Vaikka kyseessä on pesänjakajan johdolla toimitettava ositus, on puolisoilla melko laajat mahdollisuudet sopia toimituksessa noudatettavasta menettelystä. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1996:143 linjannut, että puoliset voivat toimittaa osituksen sopimusosituksena sen estämättä, että ositukseen on määrätty pesänjakaja. Kuitenkaan tietyistä perustavanlaatuisista menettelyperiaatteista ei voida sopia toisin. Tällaisia ovat esimerkiksi kontradiktorisuus eli asianosaisten kuuleminen sekä näytön arvioinnin kuuluminen pesänjakajalle.¹⁶

2.3.1 Pesänjakajan tehtävät ja toimivalta

Pesänjakajan on aluksi selvitettävä, ovatko edellytykset osituksen toimittamiselle olemassa. Edellytyksiä voidaan katsoa olevan neljä: jakajamääräyksen lainvoimaisuus, ositusperusteen olemassaolo¹⁷ ja vaatimus siitä, että ositus toimitetaan toimitusosituksena, sekä asianosaisten

¹⁴ Omaisuuden arvostamisesta lisää jäljempänä luvussa 3.2.

¹⁵ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 739.

¹⁶ Välimäki: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa s. 29.

¹⁷ Välimäki katsoo, että kyseinen edellytys ei lähtökohtaisesti ole ongelmallinen, sillä jakajan määrääminen edellyttää ositusperusteen olemassaoloa. Jos taas määräys jakajasta on annettu vireillä olevan avioeron

kelpoisuus.¹⁸ Nämä seikat ovat sellaisia, jotka pesänjakajan tulee selvittää viran puolesta eli oma-aloitteisesti. Tämä voi siis tarkoittaa sitä, että pesänjakajan tulee itse hankkia niistä selvitys.¹⁹

Pesänjakajan tehtäviin kuuluu olennaisesti johdattaa osapuolet ositusmenettelyn läpi ja antaa tietoa menettelyn pääkohdista. Pesänjakajan tulee antaa oikeudellista tietoa esimerkiksi jakajan asemasta, osituksen moittimisesta ja tavoitteena olevasta sovinnosta. Oikeudellista tietoa antaessaan pesänjakajan on säilytettävä puolueettomuutensa. Hän ei saa toimia kummankaan ositustahon asiamiehenä, eikä antaa sellaista selvitystä, joka vaikuttaa vain toisen osapuolen etuun.²⁰

Pesänjakajan toimintaa koskevista menettelyperiaatteista ei ole laissa annettuja ohjeita.²¹ Toimitusosituksessa pesänjakaja noudattaa yleisesti ottaen määräämisperiaatetta ja käsittelymenetelmää. Näin ollen jakajalla olisi käytettävissään ainoastaan materiaallisen prosessin johdon keinoja. Määräämisperiaatteella tarkoitetaan, että osituksen osapuolilla on oikeus arvioida ja ratkaista, haluavatko he oikeussuojaa ja missä määrin. Käsittelymenetelmä taas tarkoittaa, että osapuolten tehtävänä on vaatimusten ja todisteiden esittäminen.²² Näiden periaatteiden noudattaminen tarkoittaisi käytännössä sitä, että pesänjakaja jättää osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia koskevan päätöksenteon heille itselleen.²³ Kun osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia koskeva päätöksenteko jätetään heille itselleen, ei pesänjakaja saa esimerkiksi suoraan kehottaa toista osapuolta tekemään vastikevaatimuksia.²⁴

perusteella, ja avioeroasia on ehtinyt raueta, eikä eroa ole tuomittu tai uutta hakemusta pantu vireille, ei toimitusositusta voida aloittaa Välimäen näkemyksen mukaan. Välimäki: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa s. 29.

¹⁸ Avioero-osituksen yhteydessä Välimäki tarkoittaa asianosaisen kelpoisuudella sitä, että ositusten osapuolten tulee olla oikeustoimikelpoisia. Jakajan tulee siten tarkistaa, onko asianosainen mahdollisesti edunvalvojan tarpeessa. Ks. hakijalegitimaatiosta edunvalvojan määräämisasiassa HolhTL 72.3 §. Välimäki: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa s. 29.

¹⁹ Välimäki: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa s. 29.

²⁰ Kangas: Perhevarallisuus oikeus s. 194.

²¹ Kangas: Perhevarallisuus oikeus s. 194.

²² Välimäki: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa s. 33.

²³ Nykyisessä käytännössä jakaja ei kuitenkaan lähtökohtaisesti ole passiivinen sivustaseuraaaja. Menetelmää voi myös luonnehtia yhteistoimintaperiaatteella, jonka lähtökohtana kuitenkin on määräämisperiaate ja käsittelymenetelmä. Kts. tarkemmin: Välimäki: Rooliperiaatteet toimitusosituksessa s. 27–28.

²⁴ Kangas: Perhevarallisuus oikeus s. 194.

Vakiintuneesti on katsottu, että osituksessa ilmenevät riittaiset kysymykset kuuluvat ensisijaisesti pesänjakajan ratkaistaviksi. Tätä kutsutaan keskittämisperiaatteeksi.²⁵ Pesänjakajan toimivalta on siis melko laaja etenkin AL IV osan säännökset huomioon ottaen. Vaikka jakajan toimivalta on laaja, osituksen osapuolten oikeusturva toteutuu itsenäisen moiteoikeuden kautta. Osituksen moitekanteella asia saadaan viime kädessä tuomioistuimen ratkaistavaksi.²⁶

2.4 Mikä on ositettavaa omaisuutta?

Järjestelmämme lähtökohta on, että kaikki puolisoitten omaisuus on avio-oikeuden alaista omaisuutta (AO-omaisuus), ja näin ollen ositettavaa omaisuutta. Avio-oikeus katkeaa, kun ositusperuste on syntynyt.²⁷ Avioero-osituksessa ositusperuste syntyy, kun avioero tulee vireille. Jäämistöosituksessa ositusperuste taas syntyy puolison kuollessa. Jotta jokin omaisuus voitaisiin katsoa avio-oikeudesta vapaaksi omaisuudeksi (VO-omaisuus), tulee siihen olla jokin laissa määrätty peruste. Tällaisia perusteita on kuitenkin oikeudessamme olemassa useita.²⁸

2.4.1 Henkilökohtaiset ja luovuttamattomat oikeudet

Avioliittolain 35.3 §:n mukaan oikeuteen, jota ei voida luovuttaa tai joka muuten on luonteeltaan henkilökohtainen, on sovellettava avio-oikeutta koskevia määräyksiä ainoastaan sikäli kuin ne eivät ole vastoin sitä, mitä sellaisesta oikeudesta erityisesti on voimassa. Henkilökohtaiset tai luovuttamattomat oikeudet voivat siis olla avio-oikeudesta vapaata omaisuutta, avio-oikeuden alaista omaisuutta tai näitä molempia. Näin ollen henkilökohtaisten ja luovuttamattomien oikeuksien on sanottu muodostavan avioliittolain kolmannen omaisuuslajin.²⁹

Tällaisten AL 35.3 §:n tarkoittamien oikeuksien piiri on laaja. Esimerkkinä oikeuksista, jotka kuuluvat tai tarkan sisältönsä mukaan saattavat kuulua AL 35.3 §:n soveltamisalaan, voidaan mainita oikeus elatusapuun, henkilövahingosta johtuvaan korvaukseen,

²⁵ Kyse on siis tehtävien keskittämisestä pesänjakajalle. Jakajan toimivaltaan kuuluvat kaikki sellaiset ratkaisut, joita ei nimenomaisesti ole annettu tuomioistuimen tehtäväksi. Keskittäminen nopeuttaa osituksia huomattavasti verrattuna siihen, että yksittäiset riittaiset kysymykset ratkaistaisiin tuomioistuimessa. Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 770 ja Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 154.

²⁶ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 154.

²⁷ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 79.

²⁸ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 107.

²⁹ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 100.

henkivakuutuskorvaukseen, osakkeenomistajan lunastusoikeus ja niin edelleen.

Henkilökohtaisten ja luovuttamattomien oikeuksien piirin ollessa hyvin laaja, tulee avio-oikeutta koskevien määräysten sovellettavuus ratkaista tapauskohtaisesti. Kun pohditaan, miten tällaiseen oikeuteen suhtaudutaan avioliittolain soveltamisen kannalta, voidaan esittää esimerkiksi seuraavia kysymyksiä: (1) voidaanko se ottaa huomioon puolison varoina, (2) voidaanko sillä osituksessa kattaa velkoja, (3) koskeeko sitä omaisuuden hoitovelvollisuus³⁰ ja (4) voidaanko se luovuttaa tasinkona?³¹

2.4.2 Omaisuuden tuotto ja surrogaattiperiaate

Avioliittolain 90 §:n (784/2004) mukaan puolisollla ei ole avio-oikeutta omaisuuteen, jonka toinen on ansainnut tai saanut perintönä, lahjana taikka testamentin perusteella avioeron tultua vireille. (AL 90.1 § 2 kohta) Käytännössä siis puolison omaisuus, jonka saantohetki on vasta avioeron tultua vireille, ovat VO-omaisuutta. Poikkeuksena tähän sääntöön on, että omaisuuden tuotto, joka kertyy puolisolle ositusperusteen syntymisen ja osituksen välisenä aikana, on ositettavaa omaisuutta.³² Kysymys ositusperusteen jälkeen saatujen tulojen kuulumisesta AO-omaisuuteen on ollut tulkinnanvarainen.³³ Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2020:54 selkeyttää oikeustilaa, vaikka korkein oikeus on jo aiemmin ratkaisussaan KKO 1994:6 ottanut kantaa siihen, että AO-omaisuuteen kuuluu sekä se omaisuus, jonka puoliso omistaa ositusperusteen syntyhetkellä, että sen omaisuuden tuotto osituksen toimittamiseen saakka.

Korkeimman oikeuden ratkaisuselosteen mukaan:

”Syytteen mukaan A oli A:n ja B:n välisessä omaisuuden osituksessa erehdyttänyt sen toimittanutta pesänjakajaa jättämällä ilmoittamatta avioeron vireille tulon jälkeen saamansa osinkotulot osittain omistamastaan osakeyhtiöstä, jossa hän työskenteli. Kysymys siitä, olivatko maksetut osingot avio-oikeuden alaista omaisuutta [ja oliko A syyllistynyt hovioikeuden hänen syykseen lukemaan törkeään petokseen.]”

Tapauksessa oli kyse tilanteesta, jossa A:n ja B:n avioerohakemus oli tullut vireille 6.7.2011. Yhtiö, jonka osakekannasta A omisti puolet, oli 26.3.2013 päättänyt jakaa osinkoa 31.12.2012

³⁰ AL 37 § velvoittaa puolison hoitamaan AO-omaisuuttaan siten, ettei se aiheettomasti vähene toisen puolison vahingoksi.

³¹ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 138.

³² Oikeuskäytännössä esim. KKO 1994:6 ja KKO 2020:54. Tuottosääntö ilmenee välillisesti myös AL 86.3 §:stä, jonka mukaan puolison on osituksessa tehtävä tili omaisuuden tuotosta ositusperusteen jälkeiseltä ajalta.

³³ Luoto Laurin kommentti teoksessa KKO:n ratkaisut kommenttein.

päättäneeltä tilikaudelta siten, että A:n osuus oli ollut 54 000 euroa. A oli jättänyt ilmoittamatta pesänjakajalle tilikaudelta saamansa 54 000 euron osingon, eikä sitä ollut otettu huomioon 29.7.2013 toimitetussa osituksessa. Ratkaisun perusteella voidaan todeta, että puoliso on velvollinen ilmoittamaan myös omaisuuden tuoton.

Avoliittolaki pyrkii säilyttämään omaisuuden avio-oikeuden alaisen tai avio-oikeudesta vapaan luonteen myös sellaisissa tapauksissa, joissa omaisuus luovutuksen johdosta muuttuu toiseksi. Tiettyä omaisuutta koskevat oikeusohjeet koskevat myös sen sijaan tullutta omaisuutta. Tätä periaatetta kutsutaan yleisesti surrogaattiperiaatteeksi.³⁴ Jos jokin omaisuus on VO-omaisuutta esimerkiksi avioehdon tai testamentin nojalla, on myös sen sijaan tullut omaisuus VO-omaisuutta. Niin ikään kaikki AO-omaisuuden sijaan tullut omaisuus on edelleen AO-omaisuutta.³⁵ Kangas kuvaa tätä seuraavalla esimerkillä: ”Jos puolisoilla on avio-oikeus toistensa omaisuuteen ja toinen puolisoista tekee puukaupat metsäyhtiön kanssa, metsäyhtiön tilittämä kauppahinta on avio-oikeuden alaista omaisuutta.”³⁶

Surrogaattiperiaatteen soveltamiseen muodostaa poikkeuksen henkilökohtainen tai luovuttamaton omaisuus. Tällaisen omaisuuden sijaan tullut omaisuus ei poikkeuksellisesti säily avio-oikeudesta vapaana, vaan sen luonne muuttuu avio-oikeuden alaiseksi. Tähän poikkeukseen viittaa AL 35.3 §.³⁷

³⁴ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 119.

³⁵ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 136.

³⁶ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus s. 119.

³⁷ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 136.

3 Puolisoiden varallisuuden selvittäminen

3.1 Osituksen osapuolten tiedonsaantioikeus

Osituksen toimittamista varten pesänjakajalla ja puolisoilla on suoraan lain nojalla oikeus saada joitakin tietoja toisen puolison varallisuudesta. Verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta annetun lain (verotustietolaki, 1346/1999) 13.2 §:n mukaan verohallinto voi antaa puolisolalle ja pesänjakajalle verotustietoja, jotka ovat tarpeen osituksen toimittamiseksi. Puoliso voi myös AL 88 a §:n nojalla hakea julkista haastetta omien tai puolison tuntemattomien velkojen selvittämiseksi. Velat eivät näin ollen muodostu ongelmalliseksi, vaikka ne eivät olisikaan valmiiksi tiedossa.

Näiden tietojen pohjalta ei kuitenkaan saada kattavaa kuvaa puolisoitten varallisuudesta. Jotta osituslaskelma voidaan tehdä, tarvitaan tietoja puolisoitten pankkitileistä. Pankkiasiat ovat kuitenkin pankkisalaisuuden alaisia salassa pidettäviä tietoja. Pankkisalaisuudesta on yleissäännös luottolaitostoiminnasta annetun lain (LuottolaitosL, 610/2014) 15 luvun 14.1 §:ssä. Pankkisalaisuus koskee kaikkia asioita, jotka pankin toimi- tai luottamushenkilö saa työssään tietoonsa asiakkaan tai jonkun muun taloudellisesta asemasta, liikesalaisuuksista ja yksityisen henkilökohtaisista oloista.³⁸ LuottolaitosL 15 luvun 14.1 §:n mukaan pankin toimi- ja luottamushenkilöt ovat velvollisia salassapitoon, jollei se, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, anna suostumustaan sen ilmaisemiseen. Suostumus voi olla suullinen tai kirjallinen. Puolisot voivat sopia sopimuksessa avioeron varalta, että pankki saa antaa avioeroa varten tietoja heidän taloudellisesta asemastaan esimerkiksi puolisoitten oikeudenkäyntiasiamiehelle.³⁹ Osituksen toimittamista varten ei ole olemassa poikkeusta salassapitovelvollisuudesta. Näissäkin tilanteissa tietojen luovuttaminen perustuu siis puolison suostumukselle. Puolisolla ei näin ollen ole aviosuhteen perusteella tiedonsaantioikeutta toisen puolison pankkisalaisuuden alaisista asioista. Tuomioistuimen määräämällä pesänjakajallakaan ei ole tiedonsaantioikeutta puolisoitten pankkiasioista.⁴⁰

3.2 Omaisuuden luettelointi

Avioliittolain 60 §:n mukaan:

³⁸ Pankkisalaisuusohjeet 2021 s. 6.

³⁹ Konstari – Kalima: Pankkisalaisuus, viranomaiset ja tietosuoja s. 42.

⁴⁰ Pankkisalaisuusohjeet 2021 s. 14 ja 17.

Puolisolla on oikeus vaatia, että toinen puoliso ottaa osaa luettelon laatimiseen kumpaisenkin irtaimesta omaisuudesta sekä että, milloin jommallakummalla puolisolla ei ole avio-oikeutta määrättyyn omaisuuteen, siitä tehdään luetteloon merkintä. Ellei vaatimusta noudateta, määrättäköön puolison pyynnöstä uskottu mies edustamaan toista puolisoa luettelo laadittaessa. Luetteloon voi puoliso hankkia julkisen notaarin, nimismiehen tai kunnallislautakunnan puheenjohtajan todistuksen siitä, minä päivänä luettelo on hänelle esitetty. Milloin omaisuudesta tulee riita, ratkaisee oikeus, mikä todistusvoima luettelolle on annettava.

Avioliittolain 60 §:n tarkoitus on selventää omistussuhteita avioliitonaikaisten tilanteiden varalta. Puolison vaatimuksesta omaisuus, varat ja velat on luetteloitava omistussuhteiden selvittämiseksi.⁴¹ Luetteloon kirjataan puolisojen varat ja velat pääsäännön mukaan ositusperusteen syntyhetken mukaan. Avioero-osituksessa ositusperusteen syntyhetki on avioeroasian vireilletulo. Omaisuuden luetteloinnissa on kuitenkin otettava huomioon tuotto- ja surrogaattisäännökset. (AL 86 §) Puoliso on velvollinen tekemään selvityksen omaisuutensa vallinnasta ja tuotosta ositusperusteen syntyhetken ja osituksen toimittamisen väliseltä ajalta.⁴²

Oikeuskirjallisuudessa on osittain katsottu, että luettelointi olisi välttämätöntä osituksen toimittamisen kannalta.⁴³ Siitä huolimatta avioliittolaissa ei nykyään ole säännöstä, joka velvoittaisi puoliset ilmoittamaan varansa ja velkansa osituksen toimittamista varten. Omaisuuden salaamisen kannalta ongelmana on, onko puoliso velvollinen ilmoittamaan varansa ja velkansa osituksen toiselle osapuolelle tai pesänjakajalle ilman siihen nimenomaisesti velvoittavaa lain säännöstä. Mikäli tällainen ilmoitusvelvollisuus on, tulee pohtia, onko ilmoitusvelvollisuus luonteeltaan täytäntöönpanokelpoinen.⁴⁴

Mikäli puoliso on yhteistyöhaluton luettelon laatimisessa, häntä voidaan määrätä edustamaan uskottu mies. (AL 60 §) Varallisuuden selvittämisen kannalta on oleellista, mikä on uskotun miehen toimivalta ja tiedonsaantioikeus luettelon laatimisessa. Nähtävästi ainoa laki, jossa AL 60 §:n mukainen uskottu mies on huomioitu viranomaisena, jolla on oikeus saada tietoja, on arvo-osuustileistä annettu laki (arvo-osuuslaki, 826/1991). Arvo-osuuslain 33 §:n mukaan uskotulla miehellä, joka on AL 60 §:n nojalla määrätty laatimaan luettelo tilinhaltijan

⁴¹ Aarnio ja Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 158–159.

⁴² Välimäki: Pesänjakaja s. 364.

⁴³ Näin esim. Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 159.

⁴⁴ Välimäki: Pesänjakaja s. 368.

omaisuudesta, on oikeus saada tietoonsa tilille kirjatut arvo-osuudet ja muut tilille kirjatut seikat.

Pankkisalaisuuden alaisten tietoja osalta asia ei ole näin selvä. Luottolaitostoiminnasta annetun lain 15 luvun 14.2 §:n mukaan luottolaitoksella on velvollisuus antaa pankkisalaisuuden alaisi tietoja syyttäjä- ja esitutkintaviranomaiselle rikoksen selvittämiseksi sekä muulle viranomaiselle, jolla lain mukaan on oikeus saada sellaisia tietoja. Näitä ”muita viranomaisia” ei ole laissa tai hallituksen esityksessä määritelty.⁴⁵ Pankkisalaisuusohjeissakin mainitaan AL 60 §:n mukaisen puolison edustajan oikeudesta saada tietoja ainoastaan toisen puolison arvo-osuustileistä.⁴⁶

3.3 Omaisuuden arvostaminen

Omaisuuden arvostamisessa tehdyt virheet voivat toisinaan olla hyvinkin lähellä tahallista omaisuuden salaamista. Jotta osituslaskelma voidaan asianmukaisesti tehdä, on välttämätöntä osoittaa euromääräinen arvo osituksen piiriin kuuluvalle omaisuudelle. Nämä omaisuuserille asetettavat arvot vaikuttavat hyvin olennaisesti osituksen lopputulokseen, sillä niiden perusteella määräytyy niin avio-osien, kuin tasingon suuruus. Tärkeää on myös se, että omaisuuden arvostamisen perusteella määräytyy, mikä arvo tietyllä omaisuudella on tasingonmaksuvälineenä.⁴⁷ Tasinkovelvollisella on oikeus päättää, mitä omaisuutta hän tasinkona luovuttaa. (AL 103.1 §) Mikäli omaisuus on virheellisesti arvostettu, voi hän saada itselleen taloudellista hyötyä valitsemalla viisaasti tasinkona luovuttamansa omaisuuden. Omaisuuden arvon määrittämisellä on näin ollen suuri merkitys osituksen toimittamisen kannalta. Omaisuuden arvostamisesta ei kuitenkaan ole laissa säännöksiä, eikä sitä ole käsitelty lainesitöissä. Omaisuuden arvostamiseen liittyvät ongelmat tulevat ilmi lähinnä toimitusosituksissa, kun puoliset eivät pääse sopuun omaisuuden arvosta.⁴⁸ Mikäli osituksessa noudatettavista arvoista ei päästä sopuun, tulee pesänjakajan vahvistaa omaisuudelle arvo.⁴⁹

⁴⁵ HE 39/2014 vp.

⁴⁶ Pankkisalaisuusohjeet 2021 s. 17.

⁴⁷ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 421.

⁴⁸ Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 421.

⁴⁹ Aarnio - Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 160.

3.3.1 Arvonmääritysajankohta

Oikeuskirjallisuudessa on vakiintunut kanta, jonka mukaan omaisuus arvostetaan ositushetken mukaan.⁵⁰ Myös korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1991:124 katsonut, että kiinteistön arvo määritettiin osituksen toimittamishetken mukaan. Kun otetaan huomioon ositusperusteen syntyhetki osituksen piiriin kuuluvan AO-omaisuuden (AL 90 §) ja osituksessa katettavien velkojen määrittävänä tekijänä (AL 99.1 §), olisi johdonmukaista katsoa sama ajankohta myös omaisuuden arvoa määriteltäessä. AL 86.2 §:n määräys siitä, että puolison ositusperusteen jälkeen saama omaisuuden tuotto tulee ottaa huomioon, näyttäisi ainakin välillisesti edellyttävän, että osituksen toimittamishetki on ratkaiseva.⁵¹ Ositushetki arvonmääritysajankohtana voi avata mahdollisuuden puolison keinottelulle siten, että tämä viivyttää osituksen loppuun saattamista siinä toivossa, että omaisuuden arvo nousee tai laskee. Tällaisiin väärinkäytöksiin olisi kuitenkin mahdollista puuttua, jolloin omaisuus arvostetaan sen ajankohdan mukaan, kun ositus olisi saatu toimitettua ilman aiheetonta viivytystä.⁵²

Arvonmääritysajankohdan kannalta ongelmia voi syntyä tilanteissa, joissa ositusta oikaistaan hyväksytyyn moitekanteen johdosta. Pääsääntönä voidaan kuitenkin tässäkin tapauksessa pitää alkuperäisten arvojen käyttämistä.⁵³ Tätä voidaan kuitenkin pitää perusteltuna ainoastaan tilanteissa, joissa ositus on toimitettava uudestaan vain osittain. Jos moite johtaa koko osituksen kumoutumiseen, on omaisuus arvostettava uuden toimittamisajankohdan mukaan.⁵⁴

3.3.2 Arvonmääritysperuste

Arvonmääritysajankohdan lisäksi osituksessa tulee määritellä, millaisen perusteen mukaan omaisuuden arvo määritellään. Tietyllä omaisuudella voi olla useita eri arvoja, kuten verotusarvo, hankinta-arvo, käyttöarvo ja myyntiarvo. Vakiintuneen käsityksen mukaan omaisuus tulee osituksessa arvostaa sen käypää myyntiarvoa vastaavasti. Osituslaskelmassa omaisuudelle pantavan arvon tulee siis vastata sitä, mitä kyseisestä kohteesta saataisiin myymällä se vapailla markkinoilla.⁵⁵

⁵⁰ Näin esim. Lohi: Aviovarallisuus oikeus s. 422 ja Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 161.

⁵¹ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 161.

⁵² Lohi: Aviovarallisuus oikeus s. 424.

⁵³ KKO 1960 II 64

⁵⁴ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 162.

⁵⁵ Lohi: Aviovarallisuus oikeus s. 427 ja Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 160.

Jos myyntiarvo omaisuutta koskevien myyntirajoitusten, alan markkinoiden kehittymättömyyden tai muun sellaisen syyn vuoksi jää huomattavasti käyttö- tai hankinta-arvoa pienemmäksi, voidaan myyntiarvosta poiketa ylöspäin. Tämä voi tulla kyseeseen esimerkiksi käytetyn asuntoirtaimiston kohdalla, jonka markkina-arvo on usein alhainen verrattuna vastaavan irtaimiston hankintakustannuksiin. Myyntiarvojen käyttö suosii tällöin perusteettomasti sitä, jonka haltuun koti-irtaimisto jää.⁵⁶

⁵⁶ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 161.

4 Toimitetun osituksen riitauttaminen

4.1 Yleistä

Jo toimitettuun ositukseen on mahdollista reagoida jälkikäteen. Ensisijainen oikeussuojakeino toimitusositusta rasittavien virheiden varalta on osituksen moite. Tätä säännellään AL 98 §:ssä ja PK 23 luvun 10 §:ssä. Toimitettua ositusta voidaan moittia muodollisella tai aineellisella perusteella. Käsittelen tässä ainoastaan aineellisella perusteella nostettuja moitekanteita.⁵⁷ Pesänjakaja voi korjata pienempiä virheitä itseoikaisuna, jos virhe käy ilmi ennen osituksen lainvoimaistumista. Tällainen virhe voi olla esimerkiksi laskuvirhe. Myös ositustoimituksen mitättömyys voi tulla kyseeseen tilanteissa, joissa toimitusta ei voida pitää lailliset edellytykset täyttävänä osituksena.⁵⁸ Käsittelen seuraavaksi osituksen moitekannetta ja osituksen täydentämistä, sillä ne ovat omaisuuden salaamisen näkökulmasta olennaisimmat keinot.

4.2 Moitekanne aineellisella perusteella

Toimitusositusta voi moittia aineellisella perusteella kuuden kuukauden määräajassa laskettuna siitä, kun pesänjakaja tekee ositusratkaisun. Moiteajan alkamishetki on osituksen päättyminen eli se ajankohta, jolloin pesänjakaja julistaa osituspäätöksen.⁵⁹ Moitteen perusteena voi olla mikä tahansa osituksessa tehty aineellinen ratkaisu, kuten omaisuuden arvostaminen tai omistuskysymykset. Jos pesänjakaja on toimittanut osituksen osapuolten tekemän sopimuksen mukaisesti, ositusta ei voida moittia aineellisella perusteella. Jos osapuoli haluaa riitauttaa sopimukseen perustuvan osituksen, on tämän näytettävä, että itse sopimus on pätemätön.⁶⁰ Näissä tapauksissa kanne tulee nostaa kohtuullisessa ajassa, eikä se ole sidottu kuuden kuukauden määräaikaan.⁶¹ Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 1980 II 53 hyväksynyt kanteen, joka nostettiin kuuden kuukauden määräajan umpeuduttua, kun

⁵⁷ Tutkielma koskee ainoastaan pesänjakajan johdolla suoritettuja toimitusosituksia, mutta on kuitenkin tärkeää huomata, että osituksen moittimisesta aineellisella perusteella on voimassa eri säännökset riippuen siitä, onko kyseessä sopimus- vai toimitusositus. Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 816 ja 818. En käsittele myöskään osituksen hyväksymisen vaikutuksia osituksen moittimiseen, sillä on katsottu, että hyväksyminen vaikuttaa vain virheisiin, jotka osituksen osapuoli tiesi tai jotka hänen olisi normaalia huolellisuutta noudattaen pitänyt tietää. Lohi: Aviovarallisuus-oikeus s. 829. Osituksen hyväksymisellä ei näin ollen ole merkitystä omaisuuden salaamistapauksissa.

⁵⁸ Mikkola: Parisuhteet, varallisuus ja sopimukset s. 151.

⁵⁹ Aarnio – Helin: Suomen avioliitto-oikeus s. 225.

⁶⁰ Sopimusten oikeustoimiopillisista pätemättömyysperusteista säädetään varallisuus-oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (OikTL, 228/1929) 3 luvussa.

⁶¹ Mikkola: Parisuhteet, varallisuus ja sopimukset s. 153–154.

puoliso vaati pesänjakajan toimittaman osituksen julistamista pätemättömäksi sillä perusteella, että toinen puoliso oli salannut omaisuuttaan osituksessa.⁶²

4.3 Osituksen täydentäminen

Tyypillinen täydennysositustilanne syntyy, kun ositettavaan pesään ilmaantuu uutta omaisuutta. Lisävarojen ilmaantuminen aiheuttaa lähtökohtaisesti vain osituksen täydennyksen, ei siis koko osituksen purkamista. Täydennysositus tulee kysymykseen myös sellaisissa tilanteissa, joissa jo toimitetussa osituksessa on sovittu osituksen myöhemmästä täydentämisestä. Täydennysosituksesta ei ole laissa erityisiä säännöksiä, vaan siihen sovelletaan tavanomaisia ositusnormeja.⁶³

Täydennysosituksen ”määräaika” tulee tarkastella ositusvaateen kautta. Lähtökohtaisesti ositusvaade ei vanhene velvoiteoikeuksien tapaan.⁶⁴ Kun asiaa katsotaan omaisuuden salaamisen näkökulmasta, voitaneen todeta, että ainakin periaatteessa erehdytetyllä puolisollla säilyy mahdollisuus vaatia täydennysositusta, vaikka osituksen toimittamisesta olisi kulunut pitkäkin aika. Ositusvaateen vanhenemattomuutta ei kuitenkaan tule pitää aivan absoluuttisena. On katsottu, että ositusvaateen menettäminen nimittäin on mahdollista.⁶⁵

Välimäki on esittänyt, että ositusvaateen menettämiseen vaikuttaisivat seuraavat seikat: ositusperusteen syntymisestä kulunut aika, osituksen vaatimisen normaalikäytäntö, tasinkoon oikeutetun puolison passiivisuuden syyt ja tosiasiallisen ratkaisun oikeudenmukaisuus.

Ositusvaateen menettäminen edellyttää, että puoliso on ollut tietoinen tasinko-oikeudestaan.

Yleisistä periaatteista seuraa, että tietämättömyyteen lain sisällöstä ei voi vedota.

Lähtökohtaisesti katsotaan, että puoliset ovat tietoisia toistensa varoista, mutta on perusteltua asettaa eri edellytykset tietoisuudelle yhteisen kodin arvosta kuin veroparatiisiin siirretyt varat.⁶⁶ Näin ollen omaisuuden salaamista voitaneen pitää sellaisena toimena, ettei tasinkoon oikeutetun puolison edellytetä tietneen salatusta omaisuudesta, eikä ositusvaade vanhenisi ajan kulumisen vuoksi.

⁶² Tasinkoon oikeutettu osapuoli vaati osituksen julistamista pätemättömäksi OikTL 30 §:n mukaisen petollisen viettelyn ja OikTL 33 §:n mukaisen kunnianvastaisen ja arvottoman menettelyn perusteella. Puoliso oli myynyt omistamansa moottoriveneen alihintaan, ja tämän katsottiin olevan valeoikeustoimi, jonka johdosta vene oli jäänyt huomioimatta osituslaskelmassa.

⁶³ Kangas: Perhevarallisuus oikeus s. 258–259 ja Aarnio – Saarenpää: Mahdollisuudesta puuttua jo toimitettuun tai toimitetuksi ilmoitettuun ositukseen s. 183.

⁶⁴ Mikkola: Parisuhteet, varallisuus ja sopimukset s. 98.

⁶⁵ Näin esim. KKO 2001:56.

⁶⁶ Välimäki: Olennaista on osata ositusta s. 150–152.

5 Rikosoikeudelliset suojakeinot

Rikoslain (39/1889, RL) 36 luvun 1.1 §:n mukaan petoksesta rangaistaan sitä, joka hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä taikka toista vahingoittaakseen, erehdyttämällä tai erehdystä hyväksi käyttämällä saa toisen tekemään tai jättämään tekemättä jotakin ja siten aiheuttaa taloudellista vahinkoa erehtyneelle tai sille, jonka eduista tällä on mahdollisuus määrätä.

Petoksen rangaistavuuden kriteerejä voidaan siten erottaa seitsemän: (1) taloudellisen hyödyn tavoittelu, (2) oikeudeton hyöty, (3) erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksi käyttäminen, (4) aiheutunut erehdys, (5) erehdyksen vallassa tehty määräämistoimia, (6) määräämistoimesta aiheutuva taloudellinen vahinko ja (7) teon tahallisuus.⁶⁷ Ensimmäisen kriteerin kohdalla tulee kuitenkin huomata, että myös vahingoittamistarkoituksessa tehty petos on säädetty rangaistavaksi.⁶⁸ Näin ollen tekijän ei välttämättä tarvitse itse hyötyä rikoksesta.

Rikoslain 36 luvun 1.1 § sisältää kaksi tekemuotoa, jotka ovat erehdyttäminen ja erehdyksen hyväksi käyttäminen. Klassinen erehdyttämispetos tehdään erehdyttämällä vastapuolena oleva henkilö sopimuksen tekoon taikka johonkin suoritukseen joko sopimussuhteessa tai sen ulkopuolella. Erehdyttämisellä tarkoitetaan virheellisen asianlaidan esittämistä jostakin asiasta.⁶⁹ Erehdyksen hyväksi käyttäminen taas tarkoittaa sitä, että tekijä ei ole vaikuttanut siihen, että toiselle osapuolelle on syntynyt jostakin heidän keskinäiseen oikeustoimeensa tai muuhun vastaavaan suhteeseensa liittyvästä olennaisesta seikasta virheellinen vahingollinen käsitys. Kysymys on siitä, että tekijän laiminlyödessä informaation antamisen laiminlyönti ei vaikuta toiseen osapuoleen siten, että tämä erehtyisi, vaan siten, ettei tämän jo aiemmin saamaa virheellistä käsitystä oikaista, minkä seurauksena tämä tekee taloudellisesti vahingollisen määräämistoimen.⁷⁰ Rangaistavuuden edellytyksenä on tällöin se, että toisen erehdystä hyväksi käyttäneellä on ollut erityinen oikeudellinen velvollisuus virheen korjaamiseen.⁷¹

Mielenkiintoinen kysymys kuitenkin on, mistä tällainen ilmoitusvelvollisuus ositustilanteessa voitaisiin johtaa. Todettakoon vertailuna, että perintökaaren (PK, 40/1965) 20 luvun 6 §:n

⁶⁷ Frände ym.: Keskeiset rikokset s. 634

⁶⁸ HE 66/1988 s. 128

⁶⁹ Lappi-Seppälä ym.: Rikosoikeus s. 1197.

⁷⁰ Lappi-Seppälä ym.: Rikosoikeus s. 1199.

⁷¹ HE 66/1988 s. 132

nojalla leski on velvollinen ilmoittamaan kaikki varansa ja velkansa perunkirjoitusta varten. Lisäksi väärin tietojen antaminen on sakon tai vankeuden uhalla kielletty. (PK 20 luvun 11 §) Perintökaaren säännökset varojen ilmoitusvelvollisuudesta eivät ole sovellettavissa avioeron johdosta toimitettavaan ositukseen. Edellä käsitelty AL 60 § ei niin ikään velvoita puolisoa ilmoittamaan varojaan, vaan ainoastaan osallistumaan omaisuuden luettelointiin. Puolison ilmoitusvelvollisuutta varallisuudesta ei ole löydettävissä suoraan lain perusteella.

Korkein oikeus on ratkaisuihissaan KKO 2003:47 ja KKO 2020:54 katsonut, että salaamalla omaisuutta osituksessa voi syyllistyä petokseen. Kummassakin tapauksessa erehdyttäminen on kohdistunut osituksen toimittaneeseen pesänjakajaan, kun taas vahinko on kohdistunut puolisoon. Huomionarvoista on, että korkein oikeus on katsonut tekijän syyllistyneeseen petokseen erehdyttämällä pesänjakajaa *jättämällä ilmoittamatta* varojaan. Varojen ilmoittamatta jättäminen tekona liikkuu jokseenkin aktiivisen erehdyttämisen ja erehdyksen hyväksi käyttämisen rajamailla.⁷² On kuitenkin mahdollista argumentoida puolison syyllistyneen petoksen toiseen tekotapaan eli erehdyksen hyväksi käyttämiseen passiivisuuden perusteella. Vaasan hovioikeus on ratkaisussa 24.4.2019, R 18/491 päätenyt sille kannalle, että osapuolen passivoituessa osituksen toimittamisessa hän ei syyllistynyt petokseen. Ero oli tullut vireille 31.12.2013, ja pesänjakaja toimitti osituksen 14.7.2017. Toinen puoliso jättäytyi täysin passiiviseksi, eikä pesänjakaja saanut koskaan häneen yhteyttä. Hän oli kuitenkin tietoinen osituksesta, sillä hän myönsi jakajan yhteydenottoyhtykset. Jakaja arvioi omaisuuden ja osituksesta jäi pois passivoituneen puolison tileillä olleet n. 35 000 euroa. Häntä syytettiin törkeästä petoksesta, mutta syyte hylättiin. Vaasan hovioikeus perusteli ratkaisuaan siten, että puoliso on ollut täysin passiivinen, eikä sen voida katsoa olevan salaamista tai erehdyttämistä, kun omaisuuden *aktiivista ilmoittamisvelvollisuutta ei ole laissa*.

⁷² Vaikeneminen sosiaalisessa tilanteessa merkitsee informaation välittämistä sellaisenaan. Frände ym.: Keskeiset rikokset s. 641.

6 Johtopäätökset

Avoliittolain 60 §:n mukainen omaisuuden luettelointi on hyvin keskeisessä asemassa, kun ositettavaa omaisuutta yksilöidään. Luetteloinnin voidaan katsoa olevan jopa välttämätöntä. Luettelon laadinnassa tehdyt virheet ja laiminlyönnit voivat olla niin merkityksellisiä, että ne antavat perusteen moittia toimitettua ositusta. Huolellisella luetteloinnilla on näin ollen merkitystä myös osapuolten oikeusturvan kannalta. Sekä oikeuskirjallisuudessa, että oikeuskäytännössä on katsottu, että omaisuuden salaaminen ja sen ilmoittamatta jättäminen luetteloon voi tulla rangaistavaksi petoksena. Jos luetteloon jää merkitsemättä omaisuutta, on toisella osapuolella mahdollisuus tehdä tutkintapyyntö salaamisenmenettelystä. Esitutkinta vaikuttaakin olevan ainoa keino, jolla voidaan todella varmistua siitä, että puolisoiden omaisuudesta saadaan totuudenmukaiset tiedot osituksen toimittamiseksi. Lienee perusteltua todeta, että osituksen oikeusturvatakeita on korjattu rikosoikeuden keinoin.

Vaikka kahden korkeimman oikeuden 2000-luvulla antaman ratkaisun perusteella näyttää olevan selvää, että salaamalla omaisuutta osituksessa voi syyllistyä petokseen, voidaan sen katsoa olevan hieman kyseenalaista RL 3 luvun 1 §:n laillisuusperiaatteen valossa. Laillisuusperiaatteen mukaan rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Korkein oikeus on ratkaisukäytännössään katsonut, että petoksen tunnusmerkistö voi täytyä omaisuuden salaamistapauksissa, vaikka puolisolle ei ole laissa asetettu ilmoitusvelvollisuutta varoistaan.

Totuudenmukaiset tiedot puolisoiden varallisuudesta luovat pohjan koko toimitusositukselle. Siitä huolimatta puolisollla, pesänjakajalla tai AL 60 §:n mukaisella uskotulla miehellä ei ole tarvittavia tiedonsaantioikeuksia osituksen perustavista tiedoista. Tiedonsaantioikeuksien puuttuminen antaa tosiasiallisen mahdollisuuden omaisuuden salaamiseen. Vaikka avioliittolaki tarjoaa osaltaan oikeussuojakeinoja, kuten osituksen moittiminen, herää kysymys, miten puoliso voi vedota näihin, jos hän ei milloinkaan tule tietoiseksi toisen puolison salaamasta omaisuudesta. Tiedonsaantioikeuksien puuttuminen tekee ikään kuin tyhjäksi avioliittolain tarjoamat oikeussuojakeinot.

Jotta puolittamisperiaate voisi tosiasiallisesti toteutua, tulisi pesänjakajan tiedonsaantioikeuksia laajentaa. Oikeusministeriön työryhmä on esittänytkin tätä ehdotuksessaan vuonna 2004. Toteuttamiseksi on ehdotettu kahta vaihtoehtoista tapaa: pesänjakajalle annettaisiin suoraan laissa oikeus saada tieto toimituksen osapuolena olevan

varallisuudesta siltä osin kuin ne vaikuttavat jaon toimittamiseen tai pesänjakajalle annettaisiin tämä oikeus tuomioistuimen päätöksessä sikäli kuin hakija sitä vaatii ja tuomioistuin harkitsee tarpeelliseksi.⁷³

⁷³ Oikeusministeriön työryhmämietintö 2004:6 s. 74–77.